

УДК 341.231.14

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.3.35>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРАВА НА КОРИСТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТАМИ НАУКОВОГО ПРОГРЕСУ ТА ЇХ ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ НА УНІВЕРСАЛЬНОМУ РІВНІ

Коломоєць К.С.,

*аспірантка кафедри міжнародного і європейського права
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0492-569X>

e-mail: kolomoiets.karyna@gmail.com

Коломоєць К.С. Міжнародно-правова регламентація права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування на універсальному рівні.

У статті проаналізовано міжнародно-правові акти (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Декларація про використання науково-технічного прогресу в інтересах миру і на благо людства, Загальна декларація про геном людини та права людини, Міжнародна декларація про генетичні дані людини, Венеційська заява про право на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування, доповіді спеціальних доповідачів Ради ООН з прав людини, рекомендації ЮНЕСКО, Зауваження загального порядку № 25 щодо науки Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав тощо), прийняті в межах міжнародних міждержавних організацій на універсальному рівні щодо права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування. Приділено увагу питанню щодо нормативного змісту досліджуваного права, зокрема розкрито зміст понять «результати наукового прогресу», що означають матеріальні результати застосування наукових досліджень, та «практичне застосування», під яким слід розуміти використання досягнень науки на користь вирішення конкретних проблем та задоволення конкретних потреб населення. У статті також акцентовано увагу на ролі актів м'якого права та міжнародних договорів як інструментів відображення консенсусу між державами щодо необхідності сприяння розвитку науки як суспільного блага, доступного для всіх, й інтегрування норм та принципів прав людини в розвиток і просування науки, технологій та пов'язані з ними політики. Дана стаття виступає доктринальною основою для подальшого дослідження єдиного підходу до розуміння права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування.

Ключові слова: міжнародно-правові акти, міжнародні договори, акти м'якого права, права людини, науковий прогрес, культурні права.

Kolomoiets K.S. International legal regulation of the right to benefit from scientific progress and its application at the universal level.

The article analyzes international legal acts (the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the Declaration on the Use of Scientific and Technological Progress in the Interests of Peace and for the Benefit of Mankind, the Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights, the International Declaration on Human Genetic Data, the Venice Statement on the Right to Enjoy the Benefits of Scientific Progress and its Applications, reports of the Special Rapporteurs of the UN Human Rights Council, UNESCO recommendations, General Comment No. 25 on Science of the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, etc.), adopted within international intergovernmental organizations at the universal level regarding the right to benefit from scientific progress and its application. The article focuses on the normative content of the studied right, in particular, it reveals the content of the concepts “results of scientific progress”, which means material results of the application of scientific research, and “practical application”, which should be understood as the use of scientific achievements to solve specific problems and meet specific needs of the population. The article also emphasizes the role of soft law instruments and international

treaties as tools for reflecting the consensus among states on the need to promote the development of science as a public good available to all, and to integrate human rights norms and principles into the development and advancement of science, technology and related policies. The article serves as a theoretical basis for further research of a unified approach to understanding the right to benefit from scientific progress and its application.

Key words: international legal acts, international treaties, soft law acts, human rights, scientific progress, cultural rights.

Постановка проблеми. Право на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування, зважаючи на стрімкий прогрес технологій і розвиток науки, постає предметом активних науково-правових досліджень вже декілька десятиліть. Здійснення наукової діяльності беззаперечно є центральною роллю у вирішенні багатьох глобальних викликів, починаючи від пандемій, зміни клімату та втрати біорізноманіття до зростання соціально-економічної нерівності і геополітичної напруги. Однак, досліджуване право довгий час ігнорувалося міжнародною спільнотою, що стало причиною відсутності чіткої дефініції права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування на універсальному рівні. Зважаючи на усвідомлення того, що сьогодні наука виступає посередником між суспільством та реалізацією прав людини, міжнародні міжурядові організації і міжнародні неурядові організації сконцентрували свої зусилля для розкриття нормативного змісту досліджуваного нами права. У світлі цього актуальним є аналіз норм актів м'якого права і міжнародних договорів та їхній вплив на розвиток права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування, оскільки дані акти виступають індикатором ступеню забезпечення досліджуваного права та інструментом у подоланні прогалін щодо розуміння його нормативного змісту з метою подальшої його реалізації.

Стан опрацювання. Інтенсифікація досліджень щодо регулювання права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування за останні два десятиліття сприяла розширенню кола науковців, які ґрунтовно займаються цим питанням. Тому дослідження різних аспектів даного права можна знайти у працях Аврори Пломер (Aurora Plomer), Андреа Боджо (Andrea Boggio), Андрю Мазібрада (Andrew Mazibrada), Браяна Грана (Brian Gran), Гелле Порсдам (Helle Porsdam), Івана Лінда Крістерсена (Ivan Lind Christensen), Івонни Дондерс (Yvonne Donders), Константіноса Тарараса (Konstantinos Tararas), Леї Бішоп (Lea Bishop), Марджорі Памінтуан (Marjorie Pamintuan), Мікеля Мансідора (Mikel Mancisidor), Мілени Бідо (Mylene Bidault), Одрі Чемпен (Audrey Chapman), Пітера Білла Ларсена (Peter Bille Larsen), Ранга Йогешвара (Ranga Yogeshwar), Річарда П'єра Клода (Richard Pierre Claude), Роберто Андорно (Roberto Andorno), Себастьяна Порсдам Манна (Swbastian Porsdam Mann), Фаріди Шахід (Farida Shaheed), Цезаре П.Р. Романо (Cesare P.R. Romano), Шона Х.Е. Хармона (Shawn H.E. Harmon) тощо.

Мета статті: охарактеризувати та розкрити положення актів м'якого права та міжнародних договорів щодо закріплення права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування.

Виклад основного матеріалу. Міжнародне право прав людини гарантує право для кожного мати доступ до користування результатами наукового прогресу та їх практичного застосування, зокрема через розвиток технологій. Вперше досліджуване право було закріплено у Загальній декларації прав людини 1948 р. (далі – ЗДПЛ), де у ст. 27 містилися два пункти, що стосуються науки: права кожного брати участь у науковому прогресі і його благах, а інший – права вчених на захист їхніх моральних і матеріальних інтересів у їхньому відкритті або винаході [3, с. 3].

Незважаючи на відсутність зобов'язальних норм для держав у цьому міжнародному акті, ЗДПЛ стала правовим фундаментом для прийняття у майбутньому Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. (далі – МПЕСКП, Пакт).

На думку Одрі Чепмена, наявність права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування у ЗДПЛ відображає взаємодію трьох факторів [3, с. 5]. Першим з яких було усвідомлення руйнівного потенціалу науки після подій Другої світової війни. Беручи до уваги те, що наука і технології відіграли важливу роль у війні і слугували інструментом Голокосту, обговорення в Комісії ООН з прав людини під час процесу розробки ст. 27 ЗДПЛ натякало на експлуатацію науки і технологій режимом Гітлера і необхідність гарантій для захисту науки від таких шкідливих тисків [4, с. 250–252]. Другим фактором була роль ЮНЕСКО – спеціалізованої установи ООН, яка займається наукою, освітою і культурою – у процесі розробки текстів цих

статей, оскільки представники ЮНЕСКО брали безпосередню участь у зустрічах, які сформували ЗДПЛ, а згодом і МПЕСКП. Третім фактором включення права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування у ЗДПЛ став прецедент, встановлений положеннями Американської декларації прав і обов'язків людини, яка була завершена приблизно за шість місяців до ЗДПЛ. Ст. 13 Американської декларації прав і обов'язків людини 1948 р. передбачала захист права на участь у науковому прогресі [1], тому спираючись вже на напрацьовані положення у цьому питанні, латиноамериканські делегати у комітеті з розробки закликали перенести дане право до положень ЗДПЛ [3, с. 5].

Після декількох десятиліть регулювання права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування отримало новий етап розвитку в ст. 15 МПЕСКП 1966 р., де, як зазначає Лія Бішоп, філософський ідеал став юридичною обіцянкою [17, с. xi]. Дана стаття МПЕСКП визнає право індивідів користуватися благами наукового прогресу, а також право вчених вільно займатися наукою і захищати результати своєї роботи. Ще одним невід'ємним компонентом права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування є захист від можливих шкідливих наслідків науки. Крім того, міжнародне співробітництво визнається наскрізною складовою цього права та Пакту [17, с. 126]. Дійсно, ст. 15 МПЕСКП не містить конкретних визначень ані досліджуваного права, ані наукового прогресу, крім простого декларування вказаних вище положень. Тому навіть експерти з питань захисту прав людини залишалися невпевненими, як інтерпретувати та застосовувати ці неясні положення міжнародного договору [17, с. xi]. Проте поява цієї статті саме у МПЕСКП надала ширший простір для досліджень цієї проблематики на рівні міжнародно-правової доктрини та актів м'якого права.

Резолюцією Генеральної Асамблеї у 1975 р. була прийнята Декларація про використання науково-технічного прогресу в інтересах миру і на благо людства, яка актуалізувала новий аспект права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування. Дана Декларація зосереджується на можливому зловживанні наукою всупереч правам людини [6, с. 372]. Тому у преамбулі визнається, що науково-технічні досягнення можуть як покращити умови життя людей і націй, так і спричинити соціально-економічні проблеми або навіть загрожувати правам людини та основним свободам [5]. У цій Декларації також присвячено увагу питанням недискримінації та міжнародної співпраці для забезпечення використання результатів науки і технологій в інтересах миру та безпеки, зокрема задля запобігання ведення агресивних війн, придушень національно-визвольних рухів або проведення політики расової дискримінації, як зазначається у п. 4. У п. 6 також вказується, що усі держави мають вживати заходів для поширення переваг науки і технологій для усіх верств населення для їхнього захисту від можливих шкідливих наслідків неправильного використання науково-технологічних розробок. Дана Декларація являється важливим міжнародним актом, оскільки окреслює примат прав людини та миру і безпеки над провадженням наукового і технологічного розвитку. Декларація про використання науково-технічного прогресу в інтересах миру і на благо людства була одним з результатів гонки озброєнь під час Холодної війни, яка тривала до 1991 р. Однак, можна стверджувати про неабияку пріоритетність положень цієї Декларації у сьогоденні, зважаючи на інтенсифікацію численних науково-технологічних досягнень, які мають як потенційні, так і прямі загрози для людства. Отже, ця Декларація покликана встановити рамки для безпечної реалізації права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування в інтересах миру та безпеки.

Пізніше, через два десятиліття, було прийнято два інших міжнародних інструменти, які регулюють питання права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування з особливою актуальністю для сфери охорони здоров'я [6, с. 372]. Цими міжнародними актами стали прийняті на Генеральних конференціях ЮНЕСКО Загальна декларація про геном людини та права людини 1997 р. та Міжнародна декларація про генетичні дані людини 2003 р. Декларація 1997 р. зосереджена на потенційному зловживанні наукою та дослідженнями. У даній Декларації, зокрема, зазначається, що дослідники несуть особливу відповідальність у проведенні своїх досліджень, включаючи прискіпливість, обережність, інтелектуальну чесність і сумлінність (ст. 13). Додатково у цьому акті вказується про необхідність забезпечити поінформованість людей про дослідження їхнього геному і що такі дослідження не повинні проводитися без згоди особи (ст. 5). Однак, для дослідження права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування є показовою ст. 12, в якій сказано, що вигоди від досягнень біології, генетики та медицини, які стосуються геному людини, повинні бути доступними для всіх, з

належною повагою до гідності та прав людини кожної особи [21]. Ця стаття є важливим прикладом застосування досліджуваного нами права у галузях біології, генетики та медицини, оскільки вона підтверджує можливість користування новими знаннями, що стосуються геному людини, без будь-якої дискримінації. Разом з тим, ідея спільного використання благ науки також чітко представлена у Міжнародній декларації про генетичні дані людини 2003 р. Відповідно до ст. 19 даної Декларації переваги, отримані в результаті використання генетичних даних людини, протеомних даних або біологічних зразків, зібраних для медичних і наукових досліджень, повинні надаватися суспільству в цілому та міжнародному співтовариству [12]. Отже, як зазначає Шон Гармон, ці декларації, зокрема Декларація 1997 р., стали відповіддю на різкі та тривожні темпи наукового прогресу, особливо генетичного [10, с. 31]. Саме тому розглянуті декларації мають на меті визначення конкретних меж можливостей здійснення наукових досліджень для запобігання порушень прав людини у сфері медицини, біології та генетики.

З початком нового століття ЮНЕСКО не тільки не полишило, але й активізувало розвиток права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування. Найважливішим було те, що дане право було «витагнуто із забуття», зважаючи на ініціювання низки зустрічей експертів, які призвели до ухвалення групою експертів Венеційської заяви про право на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування у липні 2009 р. Ця заява, будучи актом м'якого права, мала на меті роз'яснити нормативний зміст права, а також викликати дискусію серед усіх відповідних зацікавлених сторін з метою покращення його реалізації [17, с. 126-127]. Укладачі Венеційської заяви приділяли значну увагу питанню актуальності цього права, оскільки його реалізація дозволяє не тільки покращити соціально-економічне становище індивідів, але й дає можливість брати участь у житті спільнот, та є важливим інструментом для усунення негативних наслідків глобалізації та викорінення бідності. Додатково зазначається, що обмеження доступу до наукового прогресу може призвести до стагнації, регресу та ізоляції [18, с. 4].

У Венеційській заяві визначається важливість дослідження та розвитку права на використання результатів наукового прогресу та їхній вплив на права людини. Наприклад, зазначено, що медичні досягнення вже поліпшили якість життя та лікування, але їхня ринкова спрямованість не завжди відповідає глобальним потребам у сфері охорони здоров'я. Заява також наголошує на важливості визначення відповідальних сторін (держави, комерційні підприємства та наукові співтовариства), які відіграють значну роль у дослідженні та поширенні наукових знань. Це особливо актуально в сучасному світі, де приватні підприємства мають суттєвий вплив на розробку та доступ до наукових досліджень. Додатково зазначається, що зобов'язання держав забезпечити право на користування науковими досягненнями є фундаментальними принципами заяви.

Ще однією важливою подією на глобальному рівні стало прийняття резолюції 10/23 Ради ООН з прав людини, відповідно до якої було засновано посаду Спеціального доповідача зі спеціальним мандатом з культурних прав (Independent expert in the field of cultural rights), включаючи право на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування [11]. Першою Спеціальною доповіддю стала пакистанська соціологиня Фаріда Шахід, результатом діяльності якої стала доповідь про право на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування 2012 р. [15].

Ця доповідь стала фундаментальним внеском у міжнародне право прав людини, оскільки вона аналізує нормативний зміст, зобов'язання держав та обмеження досліджуваного нами права. Відповідно, право на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування, згідно з доповіддю, ґрунтується на декількох головних тезисах. По-перше, дане право пов'язано з правом вільно брати участь у культурному житті суспільства, як це визнається ст. 15 МПЕСКП, оскільки передбачається право робити внесок у науку і право користуватися можливостями у прийнятті рішень щодо науки. Також у доповіді підкреслюється що реалізація досліджуваного права має здійснюватися за відсутності дискримінації. По-друге, стверджується про важливість свободи досліджень, яка є передумовою для здійснення права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування (п. 18). По-третє, у межах доповіді досліджуване право пов'язується з концепцією людської гідності, оскільки дане право захищає «здатність людей прагнути до чогось, а саме уявляти собі краще майбутнє, яке є не лише бажаним, але й досяжним» (п. 20). По-четверте, Фаріда Шахід розглядає взаємозв'язок з іншими правами і свободами людини, серед яких: свобода шукати інформацію, право брати участь у веденні державних справ

безпосередньо або через вільно обраних представників, на самовизначення, на розвиток і право приймати обґрунтовані рішення (п.п. 21-22), а також право на їжу, здоров'я, воду, житло, освіту, та чисте і здорове довкілля (п. 23) [2, с. 7; 15, с. 6–8].

У доповіді також окреслюється обов'язок держав щодо досягнення права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування, який включає гарантування свободи наукових досліджень та можливості для всіх робити внесок у наукову діяльність, без будь-якої дискримінації; забезпечення індивідуальної та колективної участі у прийнятті рішень та створення сприятливих умов для виробництва та обміну знаннями [9].

Відповідно, доповідь про право на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування 2012 р. (A/HRC/20/26) стала першим документом, в якому було ґрунтовно пропрацьовано усі аспекти досліджуваного права та надано рекомендації для подальшого забезпечення реалізації права.

Згодом у 2017 р. Генеральна конференція ЮНЕСКО прийняла оновлену Рекомендацію щодо наукової діяльності та наукових дослідників, що стала «кодіфікацією єдиного загального набору глобальних норм і стандартів для системи досліджень та інновацій в цілому, що становить всеосяжну модель для національного законодавства та політики» [16, с. 24]. Рекомендація визначає обов'язки держав щодо створення сприятливого середовища для науки і включає права та обов'язки дослідників. Вона захищає академічну та наукову свободу, враховуючи автономію, інтелектуальну свободу та інші аспекти. Крім того, Рекомендація підкреслює важливість взаємодії науки і суспільства для вирішення глобальних викликів і визнає науку як суспільне благо, а тому всі інвестиції в науку є такими, що служать суспільним інтересам [8; 13, с. 4-5].

Продовжуючи розвиток права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування ЮНЕСКО було прийнято ще декілька важливих рекомендацій у 2021 р. Зокрема, Рекомендація щодо відкритої науки надає міжнародну основу для політики та практики відкритої науки, які спрямовані на зменшення технологічного розриву та розриву в знаннях між країнами та всередині них. Рекомендація окреслює загальне визначення та спільні цінності, принципи та стандарти відкритої науки на міжнародному рівні, а також пропонує дії для підтримки чесної та справедливої науки для всіх на індивідуальному, інституційному, національному, регіональному та міжнародному рівнях. Зокрема, у п.п. 13-14 зазначаються основні цінності та керівні принципи відкритої науки, серед яких є якість і добросовісність, користь для суспільства, рівність можливостей, співробітництво, інклюзивність тощо. Разом з тим, у розділі IV укладачі рекомендації звертають увагу на необхідні дії держав для досягнення зазначеної мети (інвестування в освіту та цифрову грамотність, розвивати культуру відкритої науки, заохочувати міжнародне співробітництво та інше) [19].

Ще однією рекомендацією, прийнятою ЮНЕСКО, стала Рекомендація щодо етики штучного інтелекту 2021 р., що стала першим універсальним стандартом у цьому питанні. Головним завданням даної Рекомендації став захист прав і гідності людини, який має досягатися ґрунтуючись на фундаментальних принципах, таких як прозорість і справедливість, та визнанні важливості людського контролю за системами штучного інтелекту (далі – ШІ). Як зазначається у п. 5 Рекомендації, цей документ має на меті створити основу для того, щоб системи штучного інтелекту працювали на благо людства, окремих людей, суспільств, навколишнього середовища та екосистем, а також для запобігання шкоди та мирного використання систем ШІ. Крім того, важливим аспектом даної Рекомендації є широкий перелік заходів, які мають запровадити держави, задля забезпечення цілей даного акту і гарантування розвитку прав людини, верховенства права, демократії та інструментів оцінки етичного впливу та належної обачності. Зокрема, одним з прикладів безпосередньої кореляції між правом на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування з даною Рекомендацією є п. 102. У цьому пункті вказується обов'язок держав щодо сприяння отриманню «необхідних навичок» для навчання ШІ, таких як базова грамотність, вміння рахувати, кодування та цифрові навички, медіа та інформаційна грамотність, а також критичне і творче мислення тощо, особливо в країнах і регіонах, де існують помітні прогалини в освіті цих навичок [20].

Слід також зазначити, що історичне нехтування правом на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування частково пояснюється труднощами в тлумаченні його наслідків, як нормативних, так і практичних [17, с. 3]. Саме тому в квітні 2020 р., під час пандемії COVID-19, Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав прийняв Зауваження за-

гального порядку № 25 щодо науки, щоб допомогти урядам розуміти обов'язки, покладені на держави-учасниці тими частинами статті 15 МПЕСКП, які особливо стосуються науки. Як й інші коментарі загального характеру, цей документ має значний авторитет і суттєво впливає на розвиток і тлумачення міжнародного права у сферах, пов'язаних з наукою та вченими. Головна задача цього акту полягає в додатковій конкретизації права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування і сприянні усуненню його нормативної неоднозначності [17, с. 137].

Одним з головних аспектів, що розкриваються у Зауваженні загального порядку № 25, є нормативний зміст досліджуваного права. Зокрема, під практичним застосуванням слід розуміти використання досягнень науки на користь вирішення конкретних проблем та задоволення конкретних потреб населення. Прикладна наука включає також технології, створені на основі наукових знань, які застосовуються, у тому числі, в медицині, промисловості чи сільському господарстві, а також інформаційно-комунікаційних технологіях (п. 7). Далі, у п. 8, розглядається зміст «результатів наукового прогресу», що означають матеріальні результати застосування наукових досліджень, такі як вакцини, добрива, технологічні прилади тощо. По-друге, результати відносяться і до наукових знань та інформації, що безпосередньо впливають з наукової діяльності, оскільки наука дає свої плоди у вигляді розвитку та поширення самих знань. По-третє, результати наукового прогресу стосуються також ролі науки у формуванні критичних і відповідальних громадян, здатних брати повну участь у демократичному суспільстві. Додатково, у нормативний зміст досліджуваного права Комітет включає взаємозв'язок з правом на участь у культурному житті, правами інтелектуальної власності, свободою здійснення наукової і творчої діяльності та заходами для охорони, розвитку і поширення досягнень науки [7, с. 2–4].

Крім вищезначеного, у Зауваженні загального порядку № 25 містяться елементи права, серед яких виокремлюють елементи наявності, доступності, якості, прийнятності та захист наукових досліджень. Формулювання даних елементів права покликане, перш за все, детально розкрити зміст права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування та окреслити певні стандарти, керуючись якими можна досягти забезпечення реалізації досліджуваного права [7].

Комітет у Зауваженні загального порядку № 25 також наголошує на необхідності наявності обмежень права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування, зважаючи на потенційні загрози для інших прав людини, та наявності визначених зобов'язань держав для гарантування можливості реалізації даного права. Зокрема, держави зобов'язані надавати підтримку в реалізації досліджуваного права вразливим категоріям осіб, зокрема жінкам, особам з інвалідністю, особам, що живуть у злиднях, та корінним народам. Основні ж зобов'язання перераховані у п. 52, в якому вказується, що держави мають ліквідувати закони, політику та практику, які не виправдано обмежують доступ окремих осіб чи конкретних груп осіб до об'єктів, послуг, товарам та інформації, які відносяться до науки, науковим знанням та їх практичному застосуванню; забезпечити відповідну підготовку медичних працівників в області використання та застосування сучасних технологій і лікарських засобів, що є результатами наукового прогресу; запроваджувати механізми захисту людей від шкідливих наслідків хибних, псевдонаукових та тих, що вводять в оману, практик, особливо коли інші економічні, соціальні та культурні права перебувають під загрозою тощо. Крім того, Комітет не оминув і ризики та перспективи нових і новітніх технологій, розглянувши приклади останніх технологій, що суттєво вплинули на життя людей, та рекомендувавши певні заходи для держав задля запобігання ризикам під час застосування таких технологій.

Продовжуючи тему запобігання ризикам, у 2021 р. була прийнята Доповідь Спеціального доповідача Маркоса Орельяна щодо наслідків для прав людини екологічно обґрунтованого регулювання та видалення небезпечних речовин та відходів. Доповідь зосереджується на взаємодії права на користування результатами наукового прогресу із токсичними речовинами. Разом з тим, у ній висвітлюються приховані ризики та шкода при використанні таких речовин і визначається необхідність ефективної науково-політичної співпраці для захисту прав людини. У доповіді додатково підкреслюється, що розробка політики щодо токсичних речовин повинна дотримуватися принципу обережності, який був зазначений у Зауваженні загального порядку № 25. Однак доповідь також вказує на проблеми, з якими стикаються існуючі платформи науково-політичної взаємодії через політичні втручання, конфлікти інтересів та інші перешкоди. Відповідно, спеціальний доповідач Маркос Орельян визначає необхідність ефективних національних та міжнародних

платформ для сприяння науково-політичній взаємодії у вирішенні проблем токсичних речовин і захисту прав людини. Незважаючи на існуючі успішні приклади, він вказує на перешкоди, такі як дезінформація та конфлікти інтересів, які можуть суттєво ускладнити процес науково-політичної взаємодії [14].

Отже, підсумовуючи все вищевикладене, можна стверджувати, що міжнародні акти (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Декларація про використання науково-технічного прогресу в інтересах миру і на благо людства, Загальна декларація про геном людини та права людини, Міжнародна декларація про генетичні дані людини, Венеційська заява про право на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування, доповіді спеціальних доповідачів Ради ООН з прав людини, рекомендації ЮНЕСКО, Зауваження загального порядку № 25 щодо науки Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав, тощо) є важливими інструментами, які пов'язують науку та права людини, створюють сприятливе середовище для науковців і наукової діяльності, а також зміцнюють міжнародну і національну політики та нормативні рамки для забезпечення того, щоб нові технології та наукові знання приносили користь людству в цілому. Міжнародні договори та акти м'якого права, які регулюють право на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування, відображають великий ступінь консенсусу між державами щодо необхідності сприяти розвитку науки як суспільного блага, доступного для всіх, й інтегрувати норми та принципи прав людини в розвиток і просування науки, технологій та пов'язані з ними політики. Дослідження й аналіз міжнародних договорів та актів м'якого права щодо права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування є обґрунтованими, зважаючи на низку прогалин у нормативному регулюванні даного права. Зокрема, можна відзначити неоднозначність інтерпретації, яка може призвести до правових конфліктів і сумнівних рішень, а також відсутність ефективних механізмів моніторингу виконання зобов'язань, пов'язаних з досліджуваним правом, та недостатність належних заходів безпеки і приватності, що можуть порушувати права людини. Разом з тим, подальше вивчення положень міжнародних договорів та актів м'якого права у контексті досліджуваного права є необхідним з огляду на важливість вироблення єдиного підходу у розумінні нормативного змісту даного права, який допоможе у визначенні його конкретних положень та забезпечить аналіз можливостей адаптації права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування до швидкозмінних наукових та технологічних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. American Declaration of the Rights and Duties of Man. *American Journal of International Law*. 1949. Vol. 43, S 3. P. 133–139. URL: <https://doi.org/10.2307/2213980> (date of access 01.08.2023).
2. Boggio A., Romano C.P.R. Freedom of research and the right to science. *The freedom of scientific research*. 2018. 22 p. URL: <https://doi.org/10.7765/9781526127686.00023> (data of access: 28.08.2023).
3. Chapman A.R. Towards an Understanding of the Right to Enjoy the Benefits of Scientific Progress and Its Applications. *Journal of Human Rights*. 2009. Vol. 8, no. 1. P. 1–36. URL: <https://doi.org/10.1080/14754830802701200> (date of access 01.08.2023).
4. Claude R.P. Scientists' rights and the human right to the benefits of science. *Core Obligations: Building a Framework for Economic, Social, and Cultural Rights*. Antwerp/Oxford, 2002. P. 247–278.
5. Declaration on the Use of Scientific and Technological Progress in the Interests of Peace and for the Benefit of Mankind. 1975. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-use-scientific-and-technological-progress-interests> (date of access: 06.08.2023).
6. Donders Y. The right to enjoy the benefits of scientific progress: in search of state obligations in relation to health. *Medicine, Health Care and Philosophy*. 2011. Vol. 14, no. 4. P. 371–381. URL: <https://doi.org/10.1007/s11019-011-9327-y> (date of access: 06.08.2023).
7. General comment No. 25 (2020) on science and economic, social and cultural rights (article 15 (1) (b), (2), (3) and (4) of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights).

- 19 p. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G20/108/12/PDF/G2010812.pdf?OpenElement> (date of access: 03.09.2023).
8. General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). Records of the General Conference, 39th session, Paris, 30 October-14 November 2017, v. 1: Resolutions. 2018. 145 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260889> (date of access: 28.08.2023).
 9. Giving meaning to the right to science: A global and multidisciplinary approach. / J.M. Wyndham et al. 2017. 50 p. URL: https://www.aaas.org/sites/default/files/s3fs-public/reports/Right_to_Science_Report.pdf?adobe_mc=MCMID%3D73168019466046694513261762679623998943%7CMCORCID%3D242B6472541199F70A4C98A6%2540AdobeOrg%7CTS%3D1645696190 (date of access: 28.08.2023).
 10. Harmon S. H. E. The Significance of UNESCO's Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights. *SCRIPT-ed*. 2005. P. 20–46. URL: [https://doi.org/10.2966/ scrip.020105.20](https://doi.org/10.2966/scrip.020105.20) (date of access: 13.08.2023).
 11. Human Rights Council. Resolution 10/23, Independent expert in the field of cultural rights. URL: https://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_10_23.pdf (date of access: 27.08.2023).
 12. International Declaration on Human Genetic Data. 2003. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/international-declaration-human-genetic-data?hub=66535> (date of access: 13.08.2023).
 13. Larsen P.B., Pamintuan M. The Human Right to Science: From Fragmentation to Comprehensive Implementation? 2022. 40 p. URL: https://www.southcentre.int/wp-content/uploads/2022/08/RP163_The-Human-Right-to-Science_EN.pdf (date of access: 28.08.2023).
 14. Report of the Special Rapporteur on the implications for human rights of the environmentally sound management and disposal of hazardous substances and wastes, Marcos Orellana A/HRC/48/61. 2021. URL: [https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/ GEN/G21/200/24/PDF/G2120024.pdf?OpenElement](https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/200/24/PDF/G2120024.pdf?OpenElement) (date of access: 03.09.2023).
 15. Report of the Special Rapporteur on the right to enjoy the benefits of scientific progress and its applications, Farida Shaheed A/HRC/20/26. 2012. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/134/91/PDF/G1213491.pdf?OpenElement> (date of access: 28.08.2023).
 16. Tash, A. Global standards now exist for a healthy ecosystem of research and innovation. *UNESCO Science Report 2021*. 2021. P. 24–28. URL: [https://doi.org/ 10.18356/9789210058575c009](https://doi.org/10.18356/9789210058575c009) (date of access: 28.08.2023).
 17. The Right to Science / ed. by H. Porsdam, S. Porsdam Mann. Cambridge University Press, 2021. 309 p. URL: <https://doi.org/10.1017/9781108776301> (date of access: 03.09.2023).
 18. The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. The Right to Enjoy the Benefits of Scientific Progress and its Applications. France, 2009. 21 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000185558/PDF/185558eng.pdf.multi> (date of access: 13.08.2023).
 19. UNESCO Recommendation on Open Science. UNESCO, 2021. URL: <https://doi.org/10.54677/mnmh8546> (date of access: 29.08.2023).
 20. UNESCO Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. UNESCO, 2022. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137> (date of access: 30.08.2023).
 21. Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights. 1997. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/universal-declaration-human-genome-and-human-rights> (date of access: 13.08.2023).